

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XII-ik évf.

November, December. 1877.

6-ik füzet.

A KERESZTÉNY EGYHÁZ.

Freeman Clarke Jakab „Orthodoxy: its truths and errors“ czimű művéből. *)

FERENCZ JÓZSEF.

1. §. A kérdés megállapítása.

A gyakorlati hittudományt illetőleg korunk egyik legérdekesebb kérdése a keresztény egyház természete, tekintélye, szervezete, működése és jövőjére vonatkozó kérdés. Ezen kérdésnek nagy érdeket kölcsönzött újabban a katolikus vagy magas egyház felé irányuló nézet következtében kifejlett mozgalom. A protestansok között ugyanis némi törekvés nyilvánult a katolikus egyházzal mint Krisztus egyedül igaz és idvezítő egyházával való egyesülésre. Ugyanezen törekvés észlelhető az angol egyházban és az egyesült államok püspöki egyházában azoknál, a kik nem voltak hajlandók oly meszszemenni mint Róma. Ennélfogva felette fontos és hasznos feltenni ama kérdést: mi igaz és mi tévedés van az egyházat illető különböző nézetekben? Ezek nagyon különböznek egymástól. A róm. katolikusok azt állítják, hogy az ők egyházuk az egyedül igaz egyház s azon kívül nincs üdvösség. Némely protestánsok erre azt felelik, hogy a róm. kath. egyház az Antikrisztus egyháza s az egyedül igaz egyházak azok, a melyek az evangelium vagy orthodox hitet tartják. A Swedenborg hivei azt mondják, hogy az ős

*) „Orthodoxy: its truths and errors. By James Freeman Clarke. Tenth edition. Boston: American unitarian association. 1875.“

Midőn e műből, melynek becsét az író neve mellett az is bizonyítja, hogy rövid idő alatt tíz kiadást ért, a fennebbi cikket lefordítani és a Ker. Magvető t. szerkesztősége rendelkezésére bocsátni elhatároztam, csak annyit kívánok megjegyezni, hogy ámbár e cikkben több oly dolog van, a mi tisztán csak az amerikai egyházi életre vonatkozik s fejtegetése ezen szempontból érthető, mindazáltal egészben véve nem kevésbé tanúságos s így általános becsű.

Fordító.

egyház 1758-ban véget ért és azóta az új egyház foglalta el a maga helyét. Végre az emberek egy jelentékeny száma avval tart, hogy mindezek az egyházak roszak és haszontalanok s a keresztények kötelessége azokból kilépni és magokat azoktól elkülönözni. Ezek nem hiszik, hogy valamely egyházra szükség lenne s azt helyettesíteni szeretnék bizonyos czélú társulatok: lyceumok s az értelem mivélésére szolgáló irodalmi klubbok, mértékletességi-, béke-egyletek és más erkölcsi irányu, mint felebaráti-szereteti, szabadkőmivesi s hasonló társadalmi szövetkezetek által.

A kérdés tehát ez: van-e állandó szüksége az emberiségnek valamely keresztény egyházra? Krisztus alapított-e ily egyházat? Ha igen, melyik egyház az? És milyennek kell lenni ezen egyház jövő formájának s szervezése módjának?

Alig hiszem, hogy szükség lenne e helyen amaz elvont kérdést vitatni: ha vajjon az egyház oly lényeges szüksége-e az emberiségnek, a melyre mindig szüksége lesz? Elég reá mutatni arra, hogy valamely egyházra most szükség van és még nagyon hosszú ideig szükség lesz. Minden vallásnak meg volt a maga egyháza. Mihelyt egy új eszme támad, azonnal valamely külső egyesülésben testet ölt magára. Az új bort új tömlőbe töltik. Confuciusnak meg van a maga egyháza, Mohamednek megvan a maga egyháza; sőt a mormonismus és a spiritualismus is megalkották a magok egyházaikat. A keresztény egyház közvetlen Jézus menybemenetele után megalapult; oly szűség volt ez, mely nem a testből, nem is az emberek akaratjából, hanem az Isten akaratjából származott. Ez az egyház azóta folyton változó formában, de megszűnés nélkül fennállott. Más intézmények előállottak és ismét elenyésztek. A római birodalom eltűnt. A barbar nemzetek előzönlötték Európát, azután polgáriasultak, keresztényekké lettek és beolvadtak a keresztény egyházba. A protestantismus elszakadt a római hittől, de az egyház mind a kettőben megmaradt. Más felekezetek: a presbyterianusok, independensek, quäkerek, methodisták, baptisták, swedenborgianusok, unitáriusok, universalisták elkülönözték magukat ugyanazon protestans testülettől, de mindenik magával vitte az egyházat, mindeniknek megvan saját egyháza. Magok a quäkerek, látszólag a legegyszázadnál is fiatalabb felekezet, a mely tagadja a látható papságot és a látható szertartásokat, jelenleg mindenik között a legtömörőbb egyházzá alakult. Így az ige szüntelen testté lesz. Így minden szellem jelenleg valamely tes-

tületben ölt magára alakot. A test külső és látható, a szellem benső és láthatatlan. Az evangelium életére, növekedésére és tényleges befolyására mindkettő szükséges. A kereszténység szelleme nélkül a test nem érne semmit, csak hulla lenne. A kereszténység teste nélkül a szellem egészen tevékenység nélkül maradna, csak lehellet lenne. A test lélek nélkül elrothad és undort gerjeszt; a lélek test nélkül tevékenytelen és megfoghatatlan. A lélek csak a test által tud működni és a test csak a lélek által tud élni.

A nélkül tehát, hogy az egyház érdekében valamely más tekintélyt keresnénk, mint az emberiség szükségeiből való kifolyását, bátran kimondhatjuk, hogy nagy tévedés azt gondolni, hogy szakíthatunk az egyházakkal. Még a leggyengébb egyházat sem lehet semminemű eszköz által kiküszöbölni, mert mindnyájan az emberi lélek szükségéből fejlettek ki és azt pótolják. Ezen kösziklán épültek fel. Mit tennétek helyébe? Egy lyceumot? Egy vitatkozó társulatot? Egy reform klubbot? Mit fogtok mondani az Isten után éhező és szomjuhozó léleknek? Mit a bűnösnek, a kit vétkei súlya a földre nyom? Mit a haldoklónak, a ki nem tudja miként készítse magát Istenével találkozni? Szükségünk van a Krisztus egyházára — azon egyházra, a melynek nagy célja volt és lesz mindig: fölbresztteni és újjáteremteni a lelket, a fejszét a gonoszság fájának gyökerére vetni. És az egyház harangjainak égi hangja, a mint ezek ünnepnapok reggelén akkordjaikkal a csendes halmok felett tova hullámszanak, többet érnek a léleknek, mint ezer lyceum és vitatkozó társulat.

Nem, az egyházat nem kell lerontani, hanem meg kell újítani mélyebb, teljesebb élet által. Semmi kétség benne, nekünk egy jobb egyházra van szükségünk — mely eszméiben szabadabb, szeretetében tevékenyebb, s felebaráti érzelemben teljesebb legyen. Egy apostoli egyházra van szükségünk, alkalmazva a 19-ik évszázad szükségéhez. A hitcikkék prédikálása, mely atyáinkat kielégítette, a mi ohajtásainknak nem felel meg. Nekünk arra van szükségünk, hogy a kereszténység az élethez legyen alkalmazva — az egyén és állam életéhez. Egy jobb egyházra van szükségünk — igaz —; de szükségünk van az egyházakat tökélyesíteni és nem eltörölni.

2. §. A róm. katolikus és magas egyház orthodox tana az egyházzól.

Elfogadva már a keresztény egyház állandósága iránti elvet, első kérdés ez: „Milyen annak igazi formája?” vagy „Melyik az

igaz egyház?" vagy hogy a kérdést még más oldalról is feltüntessük: „Az egyháznak formája vagy lényege-e állandó? Valamely egyesület bizonyos keresztény czélokra, isteni tiszteletre és munkásságra egyház-e, vagy szükség, hogy az bizonyos szerves formában jelentkezzék?" Erre a kérdésre a római és magas egyházi püspökség így felel: „Szükség“. A protestantismus pedig ezt mondja: „Nem szükség“. A római egyház azt mondja, hogy Jézus a maga egyháza részére egy lényeges formát alapított szintugy mint a hogy annak lényegét meghatározta. Az igaz egyház egy minden tekintetben oly határozottan körülírt szervezet, mint bármely más világi czélokra alapított testület. Ez bir a lelkek idvezítésének kiváltságával, ennek van egyedüli joga a szellemi élet közvetítésére s e munkájában semmi más testület által törvényesen meg nem akadályoztathatik. Ez a jog eredetileg szt. Péternek adatott s általa követőire, a római püspökökre ruháztatott. Ezt bizonyítja amaz eredeti adományozási tény: „Te vagy Péter“ s. t. b. és a következő püspökök szabályszerű sorrendje.

„A katolikus dogma szerint“ — ugy mond Guericke ¹⁾ — „az egyház egy külső társulat, mely által Krisztussal minden érintkezés feltételeztetik és közvetítettik. Ez a külső társulat a valódi egyház, az egység, egyetemesség, apostoliasság és szentség jegyeivel, és a mint egyfelől egyedül csálhat'an, ugy másfelől egyedül idvezitheti a lelket“. Ez az egyház Bellarmin szerint egy egészen látható és külső társulat, mint a francia királyság vagy a velencei köztársaság ²⁾. Moehler szerint ³⁾ az egyház „a hívők látható egyesülete, alapítva Krisztus által, a melyben a folytonos apostolság eszközei által s. t. b. ugyanazon munkásság, melyet ő tanusított földi élete alatt, a világ végeig folytattatik“. A róm. kath. felfogás szerint az egyház csak látható s nem látható és láthatatlan is egyszersmind, a mint ezt a protestansok tanítják. Szerintök az egyház a jók és roszaik egyesülete, mig a protestans tan szerint az igaz egyház csak az újjászülettekből áll ⁴⁾.

¹⁾ Guericke, Christ. Symbolik §. 70.

²⁾ *Ecclesia enim est coetus hominum ita visibilis et palpabilis ut est coetus populi Romani, vel Regnum Galliae, aut respublica Venetorum*“. Bellarmin Eccles. Milit. c. 2.

³⁾ Moehler Symbolism. §. 36.

⁴⁾ *Bonos et malos ad ecclesiam pertinere catholica fides vere et constanter affirmat. Cat. Rom.*

A római egyház ezen igénytartásának megczáfolására semmi sem alkalmasabb, mint feltevéseinek nagy száma, melyekre azt alapítja. Egyedül magát tartván igaz és a Krisztus által alapított egyháznak, ezen állításnak igazolására teljes és határozott bizonyítványokat kívánunk. Be kell bizonyítania 1-ör hogy Jézus egy ilyen nemü külső egyházat alapított; 2-or hogy ő Pétert annak fejéül tette; 3-or hogy Péternek hatalmat adott az ő tekintélyét következőire ruházni; 4-er hogy a római püspökök a Péter utódai; 5-ör hogy ez a következőesi rend tökéletes és megszakadás nélkül volt; 6-or hogy a róm. kath. egyház csalhatatlan és soha semmiben nem tévedett; 7 er hogy az katolikus és minden igaz keresztényt magában foglal; 8-or hogy az maga magával egy és soha sem volt benne szakadás; 9-er hogy egyedül ő a szent egyház, a keresztény jellem gyümölcseit oly minőségben és oly mennyiségben teremvén, hogy vele e tekintetben egy egyház se versenyezhet. Ha ezen kilencz feltétel közül csak egy is elesik, Rómának összes igénytartása halomra dől. De azok mind elesnek, egyik sem levén bebizonyítható. Nem lehet kimutatni sem azt, hogy Jézus egy oly egyházat csak akart is volna alapítani, a mely az idvesség kiváltságát bírja; sem azt, hogy Péter valaha annak fejéül tétetett volna legfőbb tekintélylyel ¹⁾, sem azt, hogy ha ő evvel a tekintélylyel bírt, csakugyan Rómában püspök volt valaha; sem azt, hogy ha mégis volt, ezt a tekintélyt utódaira ruházta legyen; sem azt, hogy ha ezt tette, a római püspökök az ő utódi; sem azt, hogy ha ezek az ő utódi, ez a következőesi rend megszakadás nélküli volt; sem azt, hogy az egyház tényleg csalhatatlan volt; sem azt, hogy minden igaz keresztényt magában foglal; sem azt, hogy szakadások benne nem voltak; sem azt, hogy a római katholicismus mindig oly tiszta és szent volt, miszerint abból annak kiválóan keresztényi volta a protestantismussal szemben kitünjék. A bizonyságok láncza ennélfogva, — a mely egy szem benne hiányozván, összetört láncz, — minden szemében össze van törve s egy elfogulatlan lélekre sem bírhat meggyőző erővel.

Egy kis műben, melyet közelebbről adott ki Franciaország-

¹⁾ A mint tudva van, ennek igazolására főhelyül szolgál Máté 16: 18 és 19. „Te vagy Péter“ s t. b. De már Augustinus, a latin egyház nagy férfja azt mondja, hogy nem Péter, hanem Krisztus volt a kőszikla. (Neander vol. II. p. 168). Ugyanez a hatalom adatott a többi apostoloknak is. Máté 18: 18. Ján. 20: 23. Jel. 21: 14.

ban a protestáns Bost ¹⁾ lelkész, a szerző indokolni akarván azt, hogy ő miért nem katolikus, azt mondja, azért, mert az egyház a maga tekintélyének alávetni kíván minket, a nélkül, hogy meg tudná mondani, hol van ez a tekintély. ²⁾ Az ultramontánok ezt a pápa személyére helyezik, de a gallican egyház ezt az eszmét soha se fogadta el és a legfőbb tekintélyt az egyetemes concilium-ra ruházta.

Aztán minő fajtája a csalhatatlanságnak az, a mely az inquisitiót megszenvedte, a Bertalan-éji mézszárlást megtapsolta, kereszt-háborút prédikált a francziaországi eretnekek ellen, a protestánsokat Hollandban legyilkolta, Spanyolhonban tizezeret égetett meg a máglyán? Ha azt mondják, hogy a protestánsok is üldöztek másokat, erre mi azt feleljük, hogy ők ezt saját elveik ellenére tették, de a katolikusok az üldözést hitelveikkel öszhangzásban cselekedték; és az egyháznak, a mely kizárólagos csalhatatlanságra és szentségre tart igényt, nincs joga magát a val mentetgetni, hogy ő nem cselekedett rosszabbat, mint azok, a kiket ő tévedéssel és bűnnel vádol.

3. §. A protestáns orthodox eszme az egyházzól.

A protestantismus a maga egyháza részére nem igényel kizárólagos szentséget és csalhatatlanságot. A protestánsok szerint az egyház: „a hivek gyülekezete, a melyben az Isten tiszta igéje hirdettetik és a szentségek helyesen kiszolgáltatóknak” ³⁾. Honnan van mégis a romanismus felé hajló mozgalom? Részint onnan, mert az emberben van bizonyos szenvedőleges tulajdonság — szereti magát kormányoztatni, nem örömet gondolkozik függetlenül, a mint Wordsworth is mondja:

„Ez a határtalan szabadság fáraszt“.

Ez van kifejezve a „Van Artevelde“-ben is: „A világot bebarangoló elme kifárad s utjában mindenütt kíséri az otthon nyugalmára vágyó képzelet“. Részint pedig onnan, mert a protestáns egyházak gyakran kevésbé tevékenyek és kitartók a kereszténység gyakorlati munkáiban, mint a róm. katolikus egyház. Munkás pro-

¹⁾ Le Protestantisme liberal par le Pasteur Bost. Paris Baillère. 1865.

²⁾ „Il est de fait que le Catholicisme, qui est essentiellement un principe d'authorité, ne sait pas dire où reside cette authorité“.

³⁾ A 39. Articulusból XIX-ik. Hasonlóan Conf Aug. Art. 7: „Cogregatio sanctorum, in qua evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta“. Azonban itt kérdésbe lehet tenni, hogy ki határoz a „recte“ felett.

testantismus helyett elsatnyult catholicismussal találkozunk. Különös súlyt fektetnek egy hitvallásra, a melyet sem a régiség, sem a tekintély nem támogatnak; a szentségekre, melyek nem valódi szentségek, hanem csak jelképek és a szertartásokra, a melyek a róm. katolikus egyház isteni tiszteletének sem szépségével, sem változatosságával nem bírnak.

Mi célt tűz a protestans egyház maga elébe? Hogy a concret kegyesség helyett abstract kegyességet teremtsen — kegyességet, mely nem az életben és magaviseletben öszpontosul, hanem csak formája lesz egy benső ösztönnek. Ha az egyházak arra fordítják gondjukat, hogy az éhezőknek enni adjanak, a meztelent felruházzák, az emberek hibáit és bűneit megszüntessék, az elesetteket segéljék és a foglyokat meglátogassák: ezen munkás szeretetből jóval elevenebb kegyesség fejlődne. Imaházai sokkal életteljesebbek lennének, ha azért imádkoznának bennök, hogy munkálkodjanak, mintha csak azért imádkoznának, hogy imádkozzanak. Az embereket nem azért kellene felvenni az egyházba, mivel kegyesek, hanem hogy a keresztény jótettek gyakorlása által kegyesekké legyenek. Gyakorlatilag szeretve felebarátaikat, a kiket látnak, szeretni tanulják Istent, a kit nem látnak.

Továbbá a protestans egyház utánozni akarja a római egyház aristokrátiáját. Hogy a romanismust legyőzzük tovább kell mennünk s ennek aristokratikus hajlamát magunk után hagyva, keresnünk kell egy jobb s találnunk egy biztosabb utat. A romanismus bűne az ő aristokrátiája; a protestantismusnak ennél fogva a keresztény democratiát kell a maga egyházában kifejteni. De a papi és világi elem közötti veszélyes megkülönböztetést ez is fenntartja, a papságból egy külön osztályt csinálván, s ez által igazolván a Milton vádját, hogy: „a presbyter csak a régi pap kiterjedve“. Különbséget tesz férfi és nő között az egyházban s az utóbbit nem bátorítja fel arra, hogy szóljon és szavazzon. Különbséget tesz gazdag és szegény között, azoknak adván el a templomi székeket, a kik azokat megvásárolhatják és a kiknek erre nincs módjuk, a szentélyen kívül hagyja. Különbséget tesz az orthodoxok és eretnekek között, kizárván az utolsókat, a helyett hogy behívja őket oda, a hol hibáikat levetkőzhetik. S végre keresztényietlen különbséget tesz a jók és rosszak között; mert a mig Jézus, az ők meseterők a publikanusokkal és bűnösökkel barátságosan társalgott, az egyház igen gyakran megvetve hátat fordít ezeknek s elhagyja

őket, hogy a törvény s ne az evangelium gyógyítsa ki őket bűneikből.

Dr. Newman egy pusztai szentről, Abbot Agathoról, mint tanúságos és bölcs dolgot, egy mondat jegyzett fel, a mely ugy tetszik nekünk teljes naivitással megvilágosítja mind a katolikus, mind a protestans orthodoxyát, mely szerint a jó vélemény felette áll a jó magaviseletnek. A monda így szól:

„Hallván némelyek, hogy Abbot Agatho a türelem különös tehetségével bir, hogy az ő természetét próbára tegyék, így szó-lottak hozzája: „Mi azt hallottuk, hogy ön érzékies és kevély“. „Igaz“, felelé a szent. Azok ismét mondák: „Nem ön-e az a mocskos nyelvű Agatho?“ „Én vagyok“ felelé ismét. Ekkor kérdék: „Nem ön-e Agatho, az eretnek?“ „Nem“ felelé. A midőn aztán ezek után azt kérdezték volna tőle, hogy ha már annyi vádat eltűrt tőlök, miért nem szenvedte el az utolsót is, így felelt: „az előbbi feleletek által csak magamra vallottam gonoszt, de az utóbbi helybenhagyása által Istentől szakítanám el magamat“.

Agatho és Dr. Newman szerint tehát a nyelv, „mely a pokol tüzére van téve“ nem szakít el Istentől, de egy téves nézet elszakít. A kevélység, „mely az esést megelőzi“ és az érzékiség, mely az emberből állatot csinál, nem emel Isten és lelkünk közé oly válaszfalat, mint egy ártatlan véleménybeli hiba.

Hogy a protestans egyház nem győzi le a katolikus egyházat, egyetlen ok, mert nagyon is hasonló ahoz. Protestans eszmékkel fél-katolikus egyházaink vannak. Alapelvül fogadjuk el az egyéni vizsgálódás jogát, aztán lekiabáljuk és kizárjuk azokat, a kik tőlünk különböznek. Azt mondjuk, hogy az idvességet nem a remetei élet, a világtól való félrevonulás által lehet megnyerni s mégis nem prédikáljuk s nem vonjuk egyházi működésünk keretébe a testnek szintugy mint a léleknek megtartására irányuló törekvést. Ha a protestans egyház a protestans eszmékkel összhangzóbban működne, kevesebben hajlanának a romanismus felé.

4. §. Krisztus eszméje az egyházzól vagy az Isten országa.

A róm. katolikusok a látható egyházat vagy a külsőleges keresztény közösséget tevéen a keresztény vallás központjává s ezt a papság egy zártkörű testületévé változtatván, talán természetes is volt, hogy a protestansok az ellenkező irányban oly messze

menjenek. Ehez képest a protestantizmus központi eszméje nem az egyház, hanem a lélek idvessége, nem társaságos, hanem személyi vallás, nem keresztény közösség, hanem személyi fejlődés, nem az Isten országa itt, hanem a menny a jövő életben. Amde való igaz és újabban ¹⁾ kitünő erővel lön kimutatva, hogy Jézus egyenes és közvetlen célja a volt, hogy a hívőknek egy egyesületét alapítsa meg. Magában foglalta ez eszmét az, hogy ő a Krisztus — mert a Krisztusnak, az Isten országa fejének kellett lenni — és az Isten országában egy földi és emberi intézmény volt létesítendő. Jézus az Isten országának eszméjét a prófétáktól vette; de azt megtisztította, kifejtette és annak mélyebb és nagyobb jelentőséget adott az Isten országáról tett különböző leírásaiban. Jézus szájában ez a kifejezés „Isten országa“ egyjelentőségű volt avval, a mit mi „az egyház“ alatt értünk.

Ez világosabb lesz előttünk, ha az Isten országára vonatkozó néhány főbb vonást az új testamentumból felsorolunk.

1.) Közel van. Márk. 1: 15. „Elközelített az Isten országa“. Luk. 9: 15. és Márk. 9: 1. Vannak az itt állók közül némelyek, kik a halált meg nem kóstolják, mignem meglátandják az Isten országát“.

2.) Eljött. Luk. 17: 20 és 21. „Mikor pedig megkérdezett volna a Farizeusoktól, mikor jőne el az Istennek országa? felele nekik és monda: Nem jó el úgy az Istennek országa, hogy ember eszébe vehetné, és nem mondják azt: Ime itt vagy ime amott vagyon; mert az Istennek országa tibennetek vagyon“.

3.) Nem e világból való volt. Ján. 18: 36. „Felele Jézus: az én országom nem e világból való“.

4.) De ezen a világon kellett érvényesülnie. Mát. 6: 10. „Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod mint a mennyben, úgy itt e földön is“.

5.) Bizonyos tekintetben külső, látható országnak vagy egy külső intézménynek kellett lennie. A mustármagról való hasonlat. Máté 13: 31 és 32.

6.) Jókat és gonoszokat magában foglal. A gyalomról való hasonlat. Máté 13: 47.

7.) A Krisztusé lesz. Kol. 1: 13. „Ki megszabadított minket a sötétségnek hatalmasságától és az ő szerelmes fiának or-

¹⁾ Az „Ecce Homo“ című kitünő műben.

szágába általvitt“. Luk. 22: 30. „Hogy egyetek és igyatok az én országomban“. Máté 16: 28. „Meglátandják az embernek fiát menni az ő országába“.

8.) Végezetre az Istennek adataik. 1. Kor. 15: 24. „Azután vég lesz, mikor kezéhez adja Krisztus az országot az Istennek, az Atyának“ s. t. b.

9.) Szellemi ország. Rom. 14: 17. „Mert az Isten országa nem ételben, nem italban áll, hanem igazságban, békeségben és a Szent Lélek által való örömben“.

10.) A hus és vér nem bírhatja azt. 1. Kor. 15: 50. „A test és vér nem veheti az Isten országának örökségét, sem a rothadandóság a rothadatlan természetnek örökségét nem veszi“.

11.) A felvétel feltételei szellemiek. Ján. 3: 3. „Ha valaki újonnan nem születendik, nem láthatja az Istennek országát“. Máté 5: 3. „Boldogok a lelki szegények“ 1. Kor. 6: 9. „Avagy nem tudjátok-e, hogy a hamisak nem bírják az Isten országának örökségét“. Lásd. Gal. 5: 21. Efez. 5: 5.

12.) Az Isten országa az embernek fia által volt megalapítandó az ő eljövelekor. Máté 24: 30; 25: 1. „Meglátják az embernek fiát eljöni az égnek felhőiben“. „Akkor hasonló lesz a mennyeknek országa“¹.

¹) Tholuck a hegyi beszédről való gyönyörű művében (Bergpredigt Christ. von A. Tholuck) így ír: „Két főhibát követnek el ezen tan rendes tárgyalásánál: Először az Isten országára vonatkozó különböző kifejezéseket némelyek merőben különböző érteményűeknek tekintik s egymás mellé sorozzák, a nélkül, hogy megkísérlenék azokat egyesíteni valamely alapeszmébe. Vagy másodsor, a mi még rosszabb, egyetlen kifejezéshez ragaszkodnak s a többi egészen figyelmen kívül hagyják. Az első hibára példákat lehet találni Zwinglinél az ő jegyzeteiben Jan. 3: 3-ra. (Itt az Istennek országa mint isteni tan s az evangelium prédikálása tekintetik, mint Luk. 18-ban; máskor az örök élet helyett vétetik Máté 25, Luk. 14. máskor ismét az egyház s a hívők egyesülete helyett, mint Máté 13: 24-ben). A későbbi szótárírók, mint Schleusner és Bretschneider nem kerülték ki ezeket a tévedéseket. Thral helyesebben jár el, midőn a szónak mindezen jelentéseit felsorolja így: „Jelen és jövő boldogság Krisztus által“. De ezen meghatározásban „az ország“ kifejezés el van hagyva. Az ellenkező hibát: a szónak csupán egy jelentésére szorítkozni s a többieket mellőzni, például Koppe és Keil követték el, a kik szerint ez a kifejezés csupán a Messiás jövő országására szorítkozik, mely általa egykor megalapítandó.

„A mi értelmezésünk az „Isten országa“ kifejezésre van alapítva, a mely a többi is mint mennyeknek országa“ és „a Krisztus országa“ megma-

A Krisztusnak tehát, mint az ő eljövételének egyenes célja, az a gondolat élt lelkében, hogy az Isten országának eljövételét munkálja s az ő akarata a földön úgy mint a mennyben meglegyen. Ő nem tűzte maga elébe úgy szólva, feladatul, hogy az igazságot elvont formákban tanítsa mint a bölcészek, hogy halálával az emberiség bűneért elégtételt szerezzen; hogy a szent életre példát adjon, hogy Istent és a halhatatlanságot kijelentse s a világba új életet öntsön. S ámbár mindezeket megtette, de azok csak az Isten országához tartoztak. Ezen nagy eszmébe voltak belefoglalva. Az ő országa az igazság országa volt, a melyben a birói szerepet az ő igéje lesz hívátva viselni. Kibékítendő volt a világot Istennel halála által. Megmutatandó volt, hogy mire van az ember teremtvé és mivé lehet. Kijelentendő volt Istent mint atyát az ő földi gyermekeinek. Hullámzásba volt hozandó egy új szellemi életet; de a mód, mely által mindezeket munkálándó volt, a tanítványokkal és testvérekkel való érintkezés módja volt, a kiknek az ő apostolaivá és küldötteivé kellett válniok. Ezek egy külső, látható társulatot voltak hivatva megalapítani a keresztség és úri vacsora symbolumaival. Egyszersmind hivatva voltak arra is, hogy a világban a vallásos élet egy folyamát indítsák meg. S az eredmény ezt igazolja. A tanítványok egy látható egyesületet formálnak, a mely az egész római birodalomra kiterjed, s a melynek rövid időn tanítói, tisztviselői, gyűlései, isteni tisztelete, szent könyvei és ünnepnapjai vannak. De egyszersmind a láthatatlan egyházat alkotó nagyobb és mélyebb életfolyamot is hullámozni látjuk századokon át. Ebből a folyamból táplálkoznak a keresztény lelkek mindenfelé, hol

gyarazza. Mi úgy hisszük, hogy az alapeszmét senki sem fogta fel helyesebben, mint Origenes a régieknél és Kalvin a reformatorok közül. Az eszme átalakulását az egyházi atyáknál látni lehet főként az uri ima harmadik kérését illető magyarázatnál, a melyet különösen Augustinus mélyen fejteget. Legtöbben a dicsőség országát, a Krisztus jövő kijelentését értik alatta. Egyedül Origenes fogja fel helyesebben a tárgyat az imáról irt művében. Hasonlóan Kalvin az öszhangzásról szóló magyarázatában és Luther az Isten országáról szóló szép beszédében. Mi így fejezzük ki saját alapnézetünket: „Egy társulat, a melyben Isten uralkodik, nem erőhatalommal, hanem a neki engedelmeskedni kész szeretet által, és a mely ennél fogva szükségkép egy magában azon szeretetnél fogva. Az idévezítő azért jött a földre, hogy egy ily társulatot alapítson és mivel ez teljesen csak azután lesz megalapítható, ha ő ellenségeit legyőzte, következik, hogy a Krisztus országa a maga tökéletes kifejlődésében a jövőre tartozik.

keresztény országok vannak s az összes kereszténység eszméje Istenről, emberről, kötelességről és halhatatlanságról ebben gyökerezik. Mi a bibliát azon meggyőződés világánál olvassuk, a melyet gyermekségünkben az édes anyai ölben szivtunk be. A templomban a szent hagyományok erejének befolyása alatt állunk, a melyek már természetünké váltak. Van egy bizonyos keresztény öntudat, a mely minden gyermekben, ki a keresztény vallásban született, fejlődik s természetének jobb részét alkotja. Ez őt a láthatatlan egyház tagjává teszi mielőtt külsőleg a látható keresztény gyülekezet tagjává lenne.

5. §. A kovász egyháza vagy a láthatatlan egyház

Jézus példabeszédei között van kettő, a melyek a látható és láthatatlan egyházat példázolják. A látható egyház a mustármag egyháza, a láthatatlan egyház a kovász egyháza. Az előbbi egy szervezet, az utóbbi befolyás; egyik a test, másik a lélek. A látható egyház bizonyos határok közé van szorítva; meg vannak állapítva isteni tisztelete, hitelvei, hivatalnokai, gyűlései, formái. Vannak szent napjai, szent helyei, szent emberei és szent könyvei. De a láthatatlan egyház nem ismer ily korlátokat; a hol a jóság van, mindenütt létezik. A kovász egyháza feltalálható az orthodoxok között szintugy mint a liberalisok között; a hivatalos kereszténység körében szintugy mint azon kívül; a zsidók, mohamedánok és pogányok között, a deisták s a hitetlenek minden fajtája között, a kik jobbak lehetnek, mint gondolják. Mert Jézus azt mondja: „A szél a hova akar fúni, fú és zúgását hallod Így vagyok minden, a ki szent Lélektől születtetik“. A gőzmozdony kénytelen a vágányokon, a kocsi az úton haladni. De az ég boltozatján nincs vágány lerakva a déli szél számára; ott nincs üténytábla, mely a távoli részéről ezer virág édes illatárjával megrakott enyhe légfivalom indulását és megérkezését meghatározza.

„Így vagyok minden ember, a ki szent Lélektől születtetik“. Vedd elé kátédát, orthodox barátom; állapítsd meg, kedves methodista testvérem, a módot, mely által meghatározhatod, hogy valamely felebarátod megtért-e vagy nem; tüzd ki magad számára, derék formalista barátom, az igaz egyház ismertető jegyeit, melyen kívül nincs idvesség, és a midőn kerítéseitekkel teljesen készen vagytok, midőn azokon az ajtókat is tetszéstek szerint már felraktátok, kénytelenek lesztek saját kezeitekkel ismét szétszedni, hogy a ko-

vász egyházának utat adjatok. „Senki sem idvezülhet, a ki nem hisz a szent háromságban és az elégtételben“ — így szól a dogmatikus keresztény. „Senki sem idvezülhet, a kinek szive öptudatos átváltozást nem szenvedett“ — mondja a sentimentalis keresztény. „Senki sem idvezülhet, a ki az igaz egyházon kívül van s annak szentségeivel nem él“ — mondja a formálításokat valló keresztény. Ez a mustármag egyházának három korlátja. De ime! itt jön egy megszámlálhatatlan sokaságu kicsiny gyermekesereg, a kik sem a háromságban, sem az elégtételben nem hisznek, nincsenek megkeresztelve és megtérítve. S mégis sem a dogmatikus, sem a sentimentalis, sem a külső formaságoknak hódoló keresztény nem merészli őket kizárni a mennyeknek országából. A logika csütörtököt mond, a nemes érzés felnyitja a három kaput és az ártatlan kicsinyek zavartalanul sétálnak a jó pásztorhoz, ki így szól: „Engedjétek hozzám jöni és ne tiltsátok el tőlem a kicsinyeket“ s aztán a báránykákat karjaiba veszi, kebléhez szoritja s nyájasan elvezeti őket ama csendes vizek melletti kies legelőre.

A kicsiny gyermekeket át kell hát engedni a mennyek kapuján, ha szinte a dogmatikai következetesség azt kívánja is, hogy elkarhoztassanak. Azután kik következnek? Itt jönnek mind azok a pogányok, a kik soha semmit se hallottak a Krisztusról. Elkell-e azoknak kárhozniok? A hitcikkiek szerint el, de az újabb orthodoxiának ez iránt kételyei vannak, az ő szive is jobbá lett. Egy vagy más módon, úgy véljük, őket is átbocsáthatjuk. Aztán itt vannak mindazok, kiket mi ismertünk és szerettünk. Nem hittek, a mint hinniök kellett volna. A mennyire mi tudjuk, sem megtérítve nem voltak, sem valamely igaz vagy hamis egyháznak nem voltak tagjai. De szeretük őket. Nem lehet a három korlátot bár csak addig ismét félrelökni, a mig ezek a jó barátink bejutnak? Melyik gyöngéd szívű orthodox férfi avagy nő nem talált, ha szükség volt rá, valamely mentséget arra, hogy az ő eretnek barátai is bejussanak a mennyországba. Halála előtt lónyegesen megváltoztatta nézeteit. Bizonyosan tudom, hogy orthodox kifejezésekkel élt. Hallottam tőle mondani, hogy ő Krisztus érdemeiben bizik vagy legalább hiszen a Krisztusban. És így a jó és nemes halottaknak mindnyájan követniök kell a kicsiny gyermekeket s át kell jutniök a hármaskorlátton. Ezek nem tartoznak a mustármag egyházához, hanem a kovászéhoz. A korlátok hasonlóak a Tassóban levő lángoló falakhoz, áttörhetleneknek látszanak, de a mint az ember hozzájok közele-

dik, észreveszi, hogy azok semmik. Hála legyen Istennek, hogy a közérzet erősebb mint a logika, hogy az emberiség erősebb mint a formák és hogy a jó, becsületes keresztény szívek többet érnek, mint egy korlátozott elméjű keresztény fejét világító nyomorult mécs.

6. §. A mustármag egyháza.

Ez nem a lélek, hanem a test, nem az élet, hanem ezen élet szervezete. Tagadhatlan, hogy a látható egyház épp úgy szükséges mint a láthatatlan; a testre szintugy szükségünk van mint a lélekre s nagyon fontos kérdés, hogy minő testünk legyen. A lélek, kétségen kívül, határtalanul fontosabb mint a test, mindazáltal nem szeretnők, hogy nyomorékok, vakok vagy sánták legyünk. Mivel a lélek többet ér mint a test, nem kívánunk magunknak rheumát vagy idegbajt. A mi látható egyházunk, a Krisztus teste néha egy kicsinyt gyomorbetegségben szenved, nagyon szomoruan és nyomorultul néz ki, a mikor oly vidámnak kellene lennie, mint egy pacsirtának. Máskor ismét rheumaticusnak látszik, nem tud járni és dolga után látni. Gyakran olyan mint a lázas beteg: ma hévvel és buzgalommal tartja a gyűléseket, de holnap már a lelkesedés lelohadt, hideg és didergő lesz. Meg van mellbetegsége is: tüdői nem elég erősök szólani, a mikor kell, kiáltani az igazságot és jogot a megpróbáltatás napjaiban. És valamint a természeti életre nézve sokkal jobb az egészséget fentartani, mint a betegséget gyógyítani, szintugy talán jobb lenne nekünk is, ha az egyház betegségét megelőzni igyekeznénk bölcs intézkedések: a szabad levegő, szabad mozgás és egészséges életrendszer által, mint betegségében a megvetés, szemrehányás és ascetikus kínzások szokásos gyógyszereivel orvosolni.

A látható egyházat négy szempontból lehet vizsgálódásunk tárgyává tenni. Tekinthejtük:

- 1-ör Az ős egyházat. vagy a milyen az egyház volt.
- 2-or a jelen egyházat vagy a milyen az egyház.
- 3-or Az eszményi egyházat vagy a milyennek az egyháznak lennie kellene.
- 4-er A lehetséges egyházat vagy a milyen az egyház lehet.

7. §. Az apostoli ős egyház vagy az egyház, a milyen volt.

Ha az ős keresztény egyház természetét, szervezetét és jellemét tanulmányozzuk, a mint ezt a Cselekedetekről írott könyv-

ben és az apostolok leveleiben előadva látjuk, azonnal szemünkbe ötlük az a meleg, szeretettől áthatott élet, mely az egyház tavaszkorát jellemzi, midőn minden bimbó feszeni indul s minden virág nyilni készül. Távol volt attól, hogy tökéletes egyház legyen. Sok tévedés volt benne és sok bűnt foglalt magában. Többen nem hittek a halottak feltámadását (1. Kor. 15: 12.) A tanítványok közül némelyek nem hallottak semmit a szent Lélekről (Csel. 19: 2.) Mások meg éppen részegen jelentek meg az urvacsorájánál (1. Kor. 11: 21.). Voltak keresztények, a kiket inteni kellett, hogy ne lopjanak (Éfesz. 4: 28.), ne hazudjanak (Kol. 3: 9.) s ne kövessenek más erkölcstelenségeket. Pétert (az egyháznak állítólagos csalhatatlan fejét) Pál ámitással vádolta. Pál és Barnabás nem maradhattak együtt hosszasan, mert civődtek egymással és kénytelenek voltak elválni. Egy része az egyháznak zsidós volt s Pált mint hamis apostolt lekiabálta. Más része a pogányság felé hajolt és a Pál-féle szabadságot egész a szabadosságig engedte fajulni. És mégis, ámbár tökéletes keresztény jellem oly kevés volt az apostoli egyházban, nagy mérvű szellemi élet nyilatkozott abban. Az első keresztények szenteknek nevezetnek, pedig semmi sem érdemli kevésbé ezt az elnevezést, mint a dolgok állapotja kezdetben. De helyes irány felé néztek és helyes irányban haladtak. Tele voltak hittel, buzgósággal, lelkesültséggel és ihletettséggel s így ha a szentségnek valóságát nem is, de annak ígérését és reményét lelkökben hordozták.

A Krisztus mennybemenetele és a pünkösöd napjának csodás eseményei után a keresztény közönséget azonnal tevékeny munkálkodásban találjuk. Szervezete még nagyon határozatlan volt, de kifejlődésének csiráit már magában hordozta.

Az ős egyháznak még nem voltak hitcikkelyei; egyetlen hitcikke a Jézusban mint Krisztusban, az Isten fiában való hit volt. Nem volt püspöke vagy bár minő egyedüli feje; mert úgy látszik, hogy Péter, Jakab és János egyenlő befolyást gyakoroltak az ős egyházra, és ez a befolyás az ő jellemök természetes következése volt. Pál a Galatákhöz irt levélben kifejezetten mondja, hogy a midőn ő megtérése után későre Jeruzsálembe ment, Péter, János és Jakab ott, mint oszlopok állottak. A Cselekedetről írott könyvben sehol nincs emlékezet egy olyan egyedüli püspökről, a ki a jeruzsálemi vagy bármely más egyházi gyülekezet felett állott volna. És a mi a római egyházközséget illeti, a mely azt igényli ma-

gának, hogy ő a legrégebb s minden más egyházközségnek az anyja, még teljességgel nem is létezett, midőn a jeruzsálemi már meg volt alapítva. A római egyházközség még oly régi sem volt, mint az antiochiai, a lystrai, az iconiumi s mások, mert Pál és Barnabás minden egyházba rendeltek öregebbeket, a mint ezt Csel. 14-ben olvassuk, s Csel. 15: 7-ben Pétert még mindig Jeruzsálemben találjuk. Ha Rómában ekkor egyházközség volt, Péter nem volt annak püspöke, tehát ott vagy püspök nélküli egyház volt, vagy Péter nem volt annak első püspöke.

A mint nem volt az apostoli egyháznak sem hitcikkelye, sem püspöke, éppen úgy nem voltak annak semminemű körülírt vagy meghatározott formáságai. Ezek természetesen s a szükséghez képest fejlődtek. Így Csel. 6: 1—5. olvassuk, hogy az apostolok ajánlják a tanítványoknak két férfit választani magok közül, a kik a szegények körüli szolgálatot végezzék. „Támada panaszolkodás“, mivel a görög asszonyok elmellőztettek — elmellőztettek valószínűleg azért, mert nem voltak oly ismeretesek mint a többiek. Ez azt mutatja, hogy nem voltak meghatározott hivatalnokaik; a diakonusok rendje is alkalmasszerűleg alapított.

Hogy az apostoli egyházban az isteni tisztelet rendje, a lyurgia sem volt meghatározva, kitetszik 1. Kor. 14: 26—31. „Micsoda azért atyámfiai? Valamikor egybegyültek, némelynek közületek dicséretre való éneke, tudománya, nyelvekkel való szólásnak ajándéka, isteni jelentése, magyarázásra való ajándéka vagyon Az írásmagyarázók közül is ketten vagy hárman szóljanak, a többiek megítélik. Hogyha az Istentől valami másnak jelentetik meg a mellette ülőnek, az első hallgasson. Mert egyenként mindnyájan magyarázhatjátok az írást, hogy mindenek tanuljanak és vigasztalást vegyenek“. Világos, hogy a midőn ilyen rendeletet vettek az egyházban, akkor ott még valamely szabályszerű isteni tiszteleti forma megállapítva nem lehetett.

De bár az apostoli egyházban nem volt sem püspök, sem hitforma, sem lyurgia, sem valamely hivatalos testület, volt mindezeknél valami jobb — volt Istenben való hit és kölcsönös szeretet. „Mindnyájan pedig, a kik hisznek vala, együtt valának és mindenök köz vala“. Nincs nyoma annak, hogy a javak ezen közössége valamely egyházi törvény által alapított volna meg, mint a szerzetrendekben, vagy a Pythagoras iskolájában és némely más újabbkori társulatban, mint a Sz. Simoné; mert Péter azt mondja Ana-

niásnak: „Nem a tiéd volt-e, a mi megmaradt? s minekutánna eladatott, nem volt-e az a te tulajdon hatalmadban?” Jóllehet azonban az ők vagyoniuk saját hatalmukban volt, még sem tartották azt annak, nem nevezték tulajdonuknak, hanem az Isten tulajdonának: ők csak sáfárai voltak annak s készek voltak mindenöket elhozni és oda ajándékozni az egyház céljaira.

Az apostoli egyház a béke és öröm hajléka volt. Bár minő zavarok és küzdelmek voltak is a világban, midőn öszszegyültek, Krisztussal találkoztak s eledelőket vidáman és szivörömmel költötték el. A szeretet és szabadság légkörében éltek. Nem hallunk szabályokról, törvényekről, megszorító rendeletekről beszélni; az Isten lelke vezeti mindnyájokat. Magában a köz-istenitiszteletben is, a mint láttuk, Pál nagyobb rendet kívánt behozni, de ez nem volt tekintélyre, hanem mindenik egyén tehetségének érzetére alapítva, mivel Isten nem az egyenetlenség, hanem a béke istene.

Ilyen volt az eredeti egyház a Cselekedetekről írott könyv és az apostoli levelek szerint. Előállott, mivel szükség volt rá, s Krisztus előre látta, hogy szükséges lesz. Nem önkényü parancsra, hanem az emberi természet szükségéire alapított. Az ember nem magános, hanem társas lény. Társaságra van szüksége munkájához és multságához, küzdelmeiben és nyugalomban. Még életének legfőbb foglalkozásánál, az imádkozásnál, Istenével való társalgásnál, ezen foglalkozásnál, melyről egy régi Platonista azt mondotta, hogy ez „a léleknek magányos röpülése az egyetlen egyhez” — még itt sem lehet egyedül. Az embernek gondolata tisztább, akarata szilárdabb, érzése mélyebb és szeretete nagyobb lesz oly emberekkel való társaságban, a kikkel ő valamely természetes és benső viszonyban van. Minél nagyobb és bensőbb ezen egyesülés alapja, annál áldásteljesebb rá nézve s annál inkább elősegíti őt céljában. Ám de minő viszony lehet áldásteljesebb ránk nézve, mint ugyanazon Isten ismeretén és szeretetén alapuló testvériség szent érzése?

Az apostoli egyház egy családot képezett (Máté 12 : 49); iskolája volt a Krisztus tanítványinak s egy testvéri szövetkezet. A rend fentartására megvoltak a maga tisztviselői, de egyházi, papi rendet a mai értelemben nem ismert, mert mindnyájan szent papság voltak s az isteni szolgálatban részt vettek (1. Péter. 2 : 5; Rom. 1. 6; 1. Kor. 14. 26.) Egyetlen hitzikke Jézusban mint Krisztusban, az Isten fiában való hit volt. (Csel. 8 : 37; 16 : 31; 1. Ján. 4 : 15; 5 : 5, 10; Rom. 10 : 9.) Az egyház egysége nem a

vélemények egységén, nem is a szertartások egységén, hanem a lélek egységén alapult; (Efez. 4: 3) s nem a tanra, hanem a hitre vonathozott. (Efez. 4: 5.) A templomi isteni tisztelet czélja nem pusztán abban határozódott, hogy az urivacsorában együttesen részesüljenek, közösen imádkozzanak, egy bizonyos hitformát megvédjenek s azt terjeszszék, az embereket egy bizonyos külső testületté szervezzék, vagy végre a kegyes lelkeket összegyűjtsék s őket mint egy bárkában biztonságba helyezték, hanem hogy jót tegyenek és jót vegyenek — hogy minden dolgaikban növekedést vegyenek abban, a ki az ők fejük, Krisztusban. És a feltétel, mely szerint valaki az egyház tagja lehetett, abból állott, hogy a bűntől való megszabadulást ohajtsa, legyen hite Krisztusban, hogy ő a bűntől megszabadíthatja és az igazságot éhezze és szomjuhozza.

8. §. A jelen egyház vagy a milyen az egyház most.

Ha a mult egyházától a jelen egyházához, az apostolítól a miénkhez fordulunk, nagy különbséget látunk. Az ős egyház szabadsága és egysége helyett a róm. katolikus egyházban találunk egységet, de szabadságot nem; a protestans egyházban pedig találunk szabadságot, de egységet nem. Mindkettőben az egyház a papságra van építve, a helyett hogy a papság építné az egyházat; a papság minden, a nép semmi; meghatározott formák szabad mozgás helyett, halt hitcikkék élő hit helyett. A világiasság szelleme hatolt be az egyházba s ezek az Istent és a mammont is szeretnék szolgálni, az Istent vasárnapokon, és a mammont hétköznapokon. Az egyház tagjai áhitatosabbak és vallásosabbak, de nem erkölcsösebbek és humanusabbak mint sokan, a kik kívül vannak az egyházon. És mivel nem szeretik az embert, a kit láttak, nehéznek találják szeretni Istent, a kit nem láttak. Kegyességök megtörik a humanitas hiányán.

Sok jót tett az egyház jelen állapotában is, de ha elgondoljuk mennyit tehetett volna, az a mit tett, mint semmi enyészik el. De még sem semmi az. Hiszen ki tudná megmondani mennyi jót tett a tornyokból vasárnaponként elhangzó harangszó, a különböző templomokba összegyűlt békés népség csendes áhitatoskodása? ki tudná megmérni a magábaszállásnak és tiszteletnek értékét, a mely ilyenkor a lelkeket megragadja, gondolkozásra indítván s gondtalanul élőt, megakadályozván a félig már kitervelt gonosz szándékot, tisztább és nemesebb érzületet keltvén fel a keblekben, felidézvén az

ártatlan gyermekkor kedves emlékeit az elfajulni indult szívben? ki tudná megmondani hány lélekben támadt fel ilyenkor egy nemesebb élet vágya, hány határozta el magát halhatatlanságra törekedni, hányat döbbsentett meg a jövő ítéletre való megemlékezés? ki láthatja azt, hány lélek tér meg vasárnaponként ezer meg ezer templomainkban a bűnből Istenhez, hány bánattelt szív nyert vigaszt az evangelium szelid biztatásaiból? ki láthatja ezeket közülünk úgy mint Isten és az ő angyalai láthatják — mi csak azt érezhetjük, hogy az egyházak gyarlóságaik mellett is kiszámíthatlan jónak eszközei. De a midőn azt, a mit az egyházak tettek, összehasonlítjuk a val, a mit tenniök kellene és tehetnének, az előbbiek az utóbbiakkal szemben elenyészni látszanak.

Egyike a legnehezebb kötelességeknek nem kicsinyelni valami jót, azért, mert az nem tökéletes és mégis elégedetlennek lenni vele.

Egyházaink egyik legfőbb hibája, hogy azok nem a nép, hanem a papság egyháza. A mi papságunk általában egyenes lelkű, jó szándéku, kevésbé önző és világias, mint a legtöbb ember, de állásuk követelményeinek még sem felelnek meg. Az ifju embert elküldjük a collegiumba, azután egy theologicum seminariumba, a hol igen hűségesen megtanulja a görög nyelvet s megtanul beszédek irni. Huszonkét éves korában mint kellemes szónok kikerül az iskolákból s azonnal alkalmazást nyer egy nagy és régi gyülekezetben. A mint a szószékre lép és a hallgatóságon körül tekint, az ember azt hinné, hogy kétségbe esik. Hiszen mit mondhat nekik? Az emberi természetet, annak küzdelmeit és vétkeit, a kísértéseket, melyekkel az ember utczán, műhelyben találkozik, még nem ismeri. Az emberek előtte nem átkozódnak, nem kísértik meg, hogy megcsalják, vagy hogy a törvényszékek, a tekeszobák és színházakba csalogassák. Nem beszélhet az embereknek vétkeikről, megkeményedett sziveikről, hitetlenségöktől, kirívó önzésükről, mivel azokat teljességgel nem ismeri. Kénytelen a bűnről elvontan beszélni, mert arról concrét alakban beszélni nem tud. Ha beszélne, mit mondana? Minő fegyverei vannak? Kezében a szellem fegyvere, de még nem próbálta, nincs bizalma benne. A biblia hatás teljes igazságait, melyek a leginkább megátalkodott bűnöst is a földre sujtják, felhasználhatná, ha merné, de nem tudja, hogyan. És mégis ezen őszhaju emberek tanítója s pedig egyetlen tanítója. Ha ő is, mint a hogy Jézus kiküldötte tanítványait, erszény, czípő s két felöltő nélkül indult volna ki a világba s aztán tíz évig

hirdette volna az evangéliumot az útszélien, kunyhókban, iskolákban, nélkülözve, a szárazföldön hálva, látva férfiakat és nőket rongyaikban s nem készülve előre a prédikációra, hanem az isteni ihletésre támaszkodva — úgy megtanulta volna, hogy mi módon mondjon valami fontosat még egy nagy gyülekezetnek is. Vagy ha ez a szegény ifju egy élő, tevékeny egyház közepette élne, a mely őt jó tanácsccsal segíti, elvezeti őt a bánat hajlékához, a bűn tanújához, letérdel vele a beteg nyoszolyájánál s a halottas ágynál s az ő csekély tapasztalatait a maga különféle dús tapasztalataival bővítné — akkor igazán az Isten embere lehetne, teljesen alkalmas minden munkára.

Mint az ős egyházban, úgy a mi mostani egyházunkban is még mindig feltalálható a judaismus és paganismus. A judaismus abban nyilatkozik, hogy az egyház a formát még mindig többre becsüli a lényegnél. Például, a róm. katolikus egyház azt tanítja, hogy ha egy gyermek fejére vizet öntünk s a keresztelési formulát elmondjuk, avval a szándékkal, hogy őt megkereszteljük, a gyermek azonnal ujjászületik. Ha egy perczzel előbb meg talált volna halni, az örök kárhozat martalékaul esett volna, de ha a keresztelés után hal meg, már a menny örömei számára biztositva vannak. Ha egy földi atya a maga gyermekének testét kámforral bekenné, s aztán a tűzre tenné, mivel nem keresztelték meg, azt mondanók, hogy az az atya nagyon kegyetlen szülő. S pedig éppen ezt a bánásmódot tulajdonítja a róm. kath. egyház a jó Istennek. Továbbá, midőn egy külső formáság ily lényeges dolognak tartatik, midőn attól az örök üdv vagy örök kárhozat függ, indittatva érezzük magunkat megtudni, hogy mi az tulajdonképen. A keresztelésben három dolog van: a víz, a keresztelési formula és a keresztelő szándéka. A mi a vizet illeti, kérdjük: mennyi abból a lényeges? Arnyit kell-e ebből használni, hogy a gyermeket egészen bele lehessen meríteni? A katolikus egyház erre „nem“-mel felel. Elég-e erre a levegőben levő vizgöz? A kath. egyház erre is „nem“-mel felel. A kettő között tehát hol van az a bizonyos határvonal, a hol az: elég kezdődik, a keresztelés megtörténhetik s a gyermek megszüntik a kárhozat martaléka lenni s az örök üdvben részesül? A róm. kath. egyház kénytelen levén erre a kérdésre megfelelni, azt így oldotta meg: Csak az a keresztelés érvényes, melynél a vízcepp folyós állapotban öntetik a gyermekekre. A csepp, mely nincs folyó állapotban, nem keresztel meg, a csepp, mely folyó ál-

lapotban van, megkereszteli a gyermeket. Ezen két csepp közötti különbség határozza el tehát a gyermek örök üdvét vagy örök kárhozatát ¹⁾).

Vajjon hogy hangzik ez a Pál apostol eme nyilatkozata mellett: „Nem az a zsidó, a ki kívül annak mutatja magát, sem pedig nem az a körülmetéltetés, a mely kívül vagyon a testen, hanem a ki belől titkon való zsidó, az igaz zsidó és az ember szívének lélekben s nem betű szerént való körülmetéltetése az igaz körülmetéltetés“. Róm. 2: 28, 29. A judaismus külső intézmény volt, a keresztény vallás benső élet. S mégis mi alig merészkednénk a kereszténységről elmondani ma azt, a mit Pál apostol a judaismusról mondott. „Nem az a keresztény, a ki kívül annak mutatja magát s a kereszténység nem áll a külső hitvallásból, hanem igaz keresztény az, a ki bensőleg az“. „Oh nem“ — így szólunk — „különbséget kell tenni. Egy ember — például — a ki a csodákban nem hiszen, lehet jó ember, de kereszténynek nem nevezhetni“. Csak hogy mi avval tartunk, hogy a ki Krisztust követi, keresztény. És a ki a jóság, igazság, szeretet és tisztaság azon utján jár, a melyen Krisztus járt az emberek előtt, bár minő neven nevezze is magát, szerintünk a Krisztus követője.

Hát a szombatra nézve nem judaizál-e az egyház, azt állítván először, hogy a keresztény vallásban is van egy szombatnap s a kegyességnek egy neme a vasárnapot úgy tekinteni mint a zsidó szombatot, azt tanítván, hogy a szombatnap megülnését a munkától és mulatozástól való ezen önmegtartózkodást egy színvonatra kell helyezni az erkölcsi kötelességekkel? Midőn az emberek a tized után törekeshnek, könnyen megfelejtkeznek az igazságról és könnyűületről. Ha Jézus annyi század után visszatérne s ugyanazt

¹⁾ Egy kitünő és tanult férfitől hallottam a következő beszélgetést, a melyet ő egy római pappal tartott: „Midőn az urvacsorai bor megszenteltetik, nemde az a Krisztus valóságos vérévé válik“. Pap: „igen“. „Mit csinálnak önök a val, a mi az urvacsora kiosztás után a pohárban marad?“ Pap: „Megiszszuk“. „Nem tapad abból semmi a pohárhoz?“ Pap: „Igen, de a poharat kimossuk“. „Mít csinálnak önök a vízzel?“ Pap: „megiszszuk“. „De hát a kendőn, a melylyel a poharat kitörlik, nem marad-e a Krisztus véréből éppen semmi, ha bár egy végtelen kis részecske is?“ Pap: „igen“. „Nem megtörténhetik-e tehát, hogy a midőn a kendőt kimossák, a Krisztus véréből ez a kicsiny részecske a mosó vízbe jut, kiöntetik s azt egy növény gyökere — teszem egy káposzta feliszszja. Vajjon már most az a növény is tartalmazni fogja a Krisztus vérével vagy nem?“

tenné és mondaná, a mit tett és mondott a szombatot illetőleg, sok kegyes protestans ember megbotránkoznék az ő vallásos elveiben. Mily rég óta van ő velünk s még sem tudtuk őt megismerni.

Egy amerikai protestans püspök egyszer eltiltott egy papot a szolgálattól, mivel ez a pap egy methodista papot kért meg, hogy neki az urvacsora kiosztásnál segítsek. Minő eltávozás ez annak álláspontjától, a ki így szólott: „a ki nincs ellenünk, velünk van“. S ismét: „a ki az Isten akaratját cselekszi, az az én anyám és testvérem“. Drága mester! oly tágas-e a te egyházad, hogy mindazokat magában foglalja, a kik az Isten akaratját cselekszik és a mi egyházaink oly szűkkeblűek-e, hogy csak azokat fogadják tagjaik közé, a kik velünk a mi czeremoniáinkban és formáságainkban a legkisebb részletig megegyeznek? Te oly rég óta vagy velünk s mi még se ismertünk meg téged?

A jelen egyház félénk egyház. Fél az igazságtól és fél a szeretettől. Hitcikkelyei telve mysteriumokkal, a melyek szentebbek, mint hogy azokat vizsgálat alá lehessen venni. A próféta lepecsételt könyve az, mely a tudós papságnak és a miveletlen népségnek van adva; s a miveletlen nép így szól: „Mi nem vagyunk tanultak“. A tudós papság pedig így szól: Be van pecsételve. Az titok. Nekünk még megkísérteni sem kell azt, hogy megértsük“. A jelen egyház nem barátja a szabad vizsgálódásnak, ellenkezőleg igyekszik azt elnyomni az ártatlan tévedés felett lebegő kárhozat iszonyu rémeivel.

A jelen egyház a betűkhez ragaszkodik. Mennyire bálványozza a bibliát! De a midőn megvizsgálod, úgy találod, hogy ez a bálványozás inkább a biblia betűire, mint annak férfias, nemes, emberies és szent szellemére tartozik. Annak szó szerinti és betű szerinti ihletéséről fecseg, a mi épp oly absurd kifejezés, mintha valaki ezt mondaná: „testi lélek“. Tedd kérdésbe a biblia betű szerinti ihletését és ezer hang fogja kiáltani: „Hitünk alapjától foszthatok meg. Hiszen ha nem hihetjük, hogy minden betű Istentől van, semmit sem tarthatunk meg abból“. De Pál apostol ettől egészen eltérőleg tanított, midőn azt mondotta: „Ki azt cselekedte, hogy alkalmas szolgálói lennénk az új testamentumnak, nem a betűnek, hanem a léleknek; mert a betű megöl, a lélek pedig megelevenít. 1. Kor. 3: 6.

Az amerikai biblia-társulat egy bizottságot nevezett ki tanult egyénekből, hogy a biblia jelen fordítását megvizsgálják — a vi-

lágért sem azért, hogy új fordítást eszközöljenek, hanem csupán hogy a nyomdai szarvas hibákat, a melyek a fejezetek élén találhatóak vagy a fordítások által egyetemlegesen elkövetettek, kijavítsák. A tudós férfiak a munkát végrehajtották. A biblia megvizsgáltatott, kinyomatott, már-már kibocsátatott. S ekkor egy kiáltás hangzék, hogy a bibliatársulat a sajtó ezen hibáit elvévén, elvette az egész bibliát. A keresztény közönség a 19-ik század közepén csak annyi műveltséggel bírt, hogy a midőn egy néhány betűhibát külsőleg kijavítottak a bibliában, így kiált fel: „Elvették tőlem az én Istenemet, és nem tudom hova rejtették el előlem“.

A jelen egyház felekezeties. Mindenik egyház arra igyekszik, hogy számát szomszédai rovására nevelje. Mi nem hisszük, hogy az egyháznak egy egérfogó formájára kellene szervezve lennie, a melybe könnyű bemenni, de nehéz abból kiszabadulni. Mi nem tartjuk helyesnek ifju embereket az ők fellángoló kegyességök hevében valamelyik egyházba bevonni, a nélkül, hogy nekik, megmondanák azt is, hogy ha némely pontra nézve más véleményre jutnak, nem hagyhatják el azon egyházat nyilvános kizáratás nélkül. Uj-Angliában vannak egyházközségek, a melyekbe a bejuthatás igen könnyű és kellemes, de két dolog van, a mi igen nehéz és kellemetlen. Ha valaki ki akar lépni, elbocsátatik egy levéllel, mely ugyanazon felekezet egy más gyülekezetéhez van intézve és kötelezettségei alól addig nem mentik fel, a míg nem csatlakozott valamely hasonló egyházhoz és erről bizonyítványt nem tud előmutatni. Az egyház e szerint hasonló egy hegyre épített városhoz, körülvéve sánczfalal, a melyen csak befelé van ut hagyva s kifelé csak két kijárás van — egyik egy gondosan őrzött kapu, a másik egy ötven láb magas meredek kőfal. Három dolog közt kell választanod: 1.) Maradj meg, a hol vagy. 2.) Menj a kapun keresztül egy más kerített várba. 3.) Taszittasd le magadat az excommunicatio tarpei szikláján. ¹⁾

Ezekből láthatni, hogy a jelen egyház sokat különbözik s e különbség jobbára hátrányára van, az ős egyháztól. Az egyház most nem a testvérek hajléka, mert ennek tagjai nem is ismerik egymást. Nem a tanítványok iskolája, mert ebben a hitet készen kapod s egyszerűre kell elfogadnod, nem tanulás által rendről-rendre elsa-

¹⁾ Lásd a New-Yorki „Independent“ 1866 jun. 9-ki számában „a philadelphiai congregationalis gyülekezetekről“ szóló cikket, a melyben némely kitűnő pap ezt az elvet védi, mások kárhoztatják.

jáítanod. Az isteni tiszteletet gyakran csak a papság és énekkar hajtja végre, a nép maga pusztán szemlélő maradván. A Jézusban, mint Krisztusban való egyszerű eredeti hit helyett, a népnek terjedelmes és mesterkéltn hitczikkek taníttatnak. A meggyőződésben való egység helyett, mely ugyanazon dolgokat nézi, a kifejezésben való egységet keresik, mely ugyanazon dolgokat mondja. A helyett hogy a hitetleneket, bűnösöket és tévelygőket hívnák az idvességre, az egyházakat kizárólag magok a keresztények alkotják és foglalják el, mintha Krisztus csak az igazakat hívta volna megtérésre. Nagy városainkban minden kétezer lélekre jut egy templom, de a templomban minden ülőszék tekintélyes és vagyonos embereknek van eladva s azok által van elfoglalva. Az evangelium nem hirdetik többé a szegényeknek. Mind ebben van valami sajnálatra méltó rossz dolog.

9. §. Az egyház eszménye, vagy a milyennek az egyháznak lennie kellene.

Az eszményi egyház étel, szeretettel és szabadsággal teljes. Ez tanító egyház, a sötétségből világosságra híván az embereket s az emberi élet számos mysteriumait fényével árasztván el. Felveszi a kicsiny gyermekeket s azokkal megismerteti kötelességeiket és rendeltetésöket. Iskolákat alapít mindenfelé, hol keresztény népek laknak, hogy minden keresztény gyermek Isten ismeretére vezetessék s az ő lelki békéjük ez által nagy legyen. Rendszeresen és általánosán kiterjed oktatása a társadalom minden osztályára, hogy a legkisebbektől a legnagyobbig minden ember ismerje az Urat. A pogány tartományokban missiókat alapít s missiónariussai oly igazak, nemesek, jók s a Krisztus életét saját életökben annyira viszsztatükrözik, hogy a pogányok mint a felhő és mint galamb-sereg sietnek a szent hajlék ablakaihoz. A buta és tétlen Hindostan-faj, valamint a szelíd és tanulékony khinai csoportosan özönlik Krisztushoz, mint midőn a vándor-madarak melegebb égtájra költöznek. Az eszményi egyházban szeretet uralkodik. A bűnös emberek iránt is szeretettel viseltetik. Felkeresi a szegényt és elhagyottakat, a megkeményedett szivüt és megátalkodottat s ki nem fáradó türelemmel alakítja át azoknak lelkét. Ha kapuin belépsz, a szeretet légkörében találod magadat. Az erős a gyengének erőtlenségét hordozza. Mindenki a legutolsó helyet keresi. A tanítványok lábait megmossák.

Az eszményi egyház tevékeny. Minden tagja közremunkál az egésznek épületére, némelyek egy, mások más módon. Ilyen formán az egész testület összeforrvá s egygyétömörítve az által, a ki minden szövetkezetet kiegészít, a szereteten épül fel. Ha valamely veszélyes bűn, aljas vétek és pusztító erkölcsi betegség mutatkozik az országban: az eszményi egyház felkeresi annak gyökereit s megtalálja gyógyszereit. A gonosz embert kézen fogja s nem bocsátja el magától, míg meg nem javítja. Behatol a bűn és vétek minden tanyájába s kiragadja abból a félig elveszett gyermeket, győzelmesen emeli ki a posványból az elesett nőt s őket új hajlékba helyezi el. Az eszményi egyház nem vitatkozik tantételek és dogmák felett. Mindenkihez így szól: „Kiki az ő Urának áll vagy esik, nem nekem.“

Eszerint az eszményi egyház egy földi mennyország. Ebben a lég mindig meleg, derült és napfényes, egét nem borítják fellegek; ez a szeretet társasága, az elmélyedés magányos helye, az ima hozzáférhetlen hegycsúcsa; egy kies fekvésű csendes völgy az, hol a szerencsétlen sohajai megszűnnek és a megterheltek nyugalmat találnak.

De hol található fel az eszményi egyház? A mint láttuk a múltban, a hol sokan keresik, nem található fel. Az egyház aranykora, a keresztény vallás paradicsomi állapota nincs hátunk megett. Avagy eszményi egyház volt-e az, a mely Pált üldözőbe vette azért, mert a judaizmussal szembe szállott? Melyik egyház volt az eszményi egyház azok közül, melyeket János a Jelenések könyvében leír? az efezusi, mely „elhagyta az ő első szeretetét“? a pergamosi, a melyben eretnek tanítók voltak? a thyatirai, mely Jezebellel és a sátán fajzatával szövetkezett? a sardisi, a mely élőnek mondatott, holott halott volt? vagy a laodiceai, a mely lágymeleg volt?

Eszményi egyház volt-e az, midőn Pál kénytelen volt azt irni Titusnak, hogy a püspöknek szükséges feddhetetlennek lenni, nem vakmerőnek és részegesnek, nem verekedőnek és nyereség undok kívánójának és Timotheust intette, hogy a hiában való és trágár beszédeket kerülje?

Az ős egyházban több élet volt, mint a mostaniban; azt nagy küzdelem jellemzi, de élet-ereje még kifejletlen levén, az egyház általa csak ide s tova hányatott, mint a hogy a föld alatti tüzzel — füst és láng egyszerre tör ki; az ős egyházban nagy életerő volt; de még kevés tan-fejlődés, kevés őszhang a munkálkodásban, kevés rend és szabályosság, a mint erről mi napjainkban gondol-

kozunk. Az ős egyház annak tavaszkorára volt és miként tavasszal a természetben az életerő hatalmasan nyilatkozik, leveleket, bimbókat hozván elő mindenfelé, de mindezek még csak fejlődő állapotban: ilyen volt az ős egyház is — kevés virág, gyümölcs még semmi. Nem az volt az eszményi egyház. Az eszményi egyház nem hátunk megett, hanem előttünk van, az még jövendő.

10. §. A lehetséges egyház, vagy a minő az egyház lehet.

Lehetséges-e valamely más egyház, mint a jelenlegi? Mi azt hisszük, hogy lehetséges. Mi azt hisszük, hogy az egyház jobb és tökélyesebb valami lehetne mint a jelenlegiek. A nélkül, hogy az eszményi egyházat megvalósítsuk, valamit még is tehetnénk ez irányban.

Mi lehetségesnek tartjuk az egyházra nézve, hogy az ne az elért eredmények, hanem inkább a vizsgálódás és munkálkodás alapján egyesüljön. A helyett, hogy az egyház mint most azokból álljon, a kiknek már kész hitnézeteik vannak: formálják azok, a kik ezeknek megszerzésében fáradoznak. A helyett, hogy a megtértekből s a magokat kegyeseknek hívókból álljon: hadd legyen az egyház azoknak egyesülete, a kik megtérésre és kegyes életre igyekeznek. A helyett, hogy abban csak a jók vehessenek részt, hívjuk oda a roszakat is, kik jókká akarnak lenni. Azért külditek-e gyermekeiteket az iskolába, mivel már tanultak, és nem azért, mivel tanulatlanok? Nem inkább lehetünk-e Krisztus tanítványai tudatlanságunk mint tudományunk miatt?

Mi lehetségesnek tartunk egy egyházat és pedig szervezett egyházat, mely nem egy bizonyos hitvallásra, hanem az együttmunkálás elvére van alapítva. Feltéve, hogy az egyházi tagság feltétele a jót tevés és a jóban való részesülés szándéka és vágya volt: nem azok az egyház tagjai, a kik az urvacsonya vételére, hanem azok, a kik az ur dolgainak munkálására egyesülnek. Az urvacsonya az ők felüdülésök a munka után. Összegyűlnek néha, hogy megemlékezzenek a Krisztus szeretetéről s ebből magoknak erőt merítsenek. Engedjétek őket így együttülni, vágyaikat kifejezni, tévedéseiket megvallani, elmondani egymásnak, hogy miben fáradoznak, mit hibáztak el, miben arattak sikert, s ez kölcsönösen fogja bátorítani az egyház tagjait teljes igyekezettel futni a cél felé.

Ugyanazért mi lehetségesnek tartjuk azt, hogy az egyház magára Krisztusra és nem valamely papra legyen alapítva. Az egyház még beszéd nélkül is fennállhat, tagjai együtt imádkoz-

hatnak és együtt énekelhetnek, midőn nincs papjok és egy igaz családot formálhatnak férfiak és nők, fi és nőtestvérek az Urban. A keresztény egyház meghatározásának legalsó foka az, mely szerint az egyház a templomi székek bérlőinek testülete; ennél nem sokkal különb az a meghatározás, mely szerint az egyház beszédeket hallgató gyülekezet s ismét, hogy az pusztán az imádkozók serege; ezeknél valamivel fennebb áll aztán az a meghatározás, mely szerint az egyház a kommunikálók testülete, melyet a Krisztus megismerésének vágya fűz össze; mindezeknél fennebb áll végre az a fogalom, mely az egyházat, mint Krisztus testét tekinti. Az ilyen egyház célja tanulni Krisztustól és az ő akaratját cselekedni; ez a Krisztus szemeivel néz minden dolgot, az ő kezeivel gyógyít be minden sebet, az ő lábaival jár szerteszét a világon, kifürkészni abban a bünt és gonoszságát, az ő szájával szólja az isteni segély és bátorítás szavát. „A Krisztus teste s mindnyájan egymásnak tagjai.“ A Krisztus teste, mely szüntelen tevékeny, szüntelen tökélyesbülő, szüntelen előtörő, célja levén, mind jobban-jobban megismerni az ő akaratját, mind inkább elsajátítani az ő szeretetét s mind szorosabban egyesülni vele az istenes életben; azon testület az, mely célszerűen van egyesítve és tömörítve azon erő által, a mely minden szövetkezetet támogat, növelvén a testületet a szeretet által való fejlődésben.

Lehetséges dolog egy oly egyházat alkotni, mely az evangéliumot ne csak egy néhány templomi szék bérlőnek, hanem az egész közönségnek hirdesse és tanítsa. Uj - Angliában született minden gyermeknek megtanítják a világi ismeretek elemeit díj nélkül. Hát a világi tudományok vize annyival lényegesebb-e az élet vizénél az állam biztonságára, hogy ennek veszélyeztetése nélkül egy gyermeket sem hagyhatunk el írástudatlanul nőni fel, ellenben az evangéliumban tudatlan maradhat? Nem lehetséges dolog-e az, hogy a mint szabad iskoláink vannak, legyenek szabad egyházaink is s így legyen közistentiszteletünk is. Most nem birunk ily közisteni-tisztelettel. A templomok nem közhelyek — ezek közül mindenik a templomi székek bérlőiből alakult valamely testület magán tulajdona levén.

Lehetséges, egy oly egyház, a mely kötelességének tartja engedelmeskedni mestere első parancsának: „hirdessétek az evangéliumot minden népek között.“ Ennek missiói az országutakon és a kerítések megett felkeresik és megmentik az elveszetteket. Az egész világot a maga mezejének és az összes emberiséget a maga

munkálkodási körének tekinti s kit-kit szükségéhez mérten oktat, segít, vigasztal és gyógyít az evangelium által.

Lehetséges, egy oly egyházat alkotni, a melynek egyesítő kapcsa nem a szertartások, nem is a hitvallás, de a szorgalom és munka, a szeretet és cselekedet. A csatlakozás feltétele az a szándék, hogy jóban részesüljön és ő maga is jót tegyen másokkal. A kik ezen iskolába belépnek, tanulni kívánnak s nem hiszik magokról, hogy ők már tudósok; azért lépnek be, hogy jókká legyenek, nem azért, mivel már jók.

Lehetséges egy oly egyházat alkotni, a mely feladatul azt tüzi maga eleibe, hogy az egész embert — szellemét, lelkét és testét mivelje, és nem csak lelkét, hogy az Istennek egész és tökéletes embert formáljon, a kiben semmi fogyatkozás nincs.

Lehetséges egy oly egyházat alkotni, a mely az egységet és a szabadságot egyesíti. A róm. katolikus egyház egységre igyekeztvén s a szabadságot elhanyagolván, egysége nem valódi egység; ez nem egyéb mint az egyformaságnak külső héja, a sziv és lélek benső egysége nélkül. A protestáns egyház a szabadságra törekedvén és az egységet elhanyagolván, szabadsága nem valódi szabadság, nem egyéb mint a különböző vélemények külső szabadsága, de a mely mégis a szabad gondolatot nem türi s a vélemények különbéleségeért nehezettel. Csak ezen ellentétes szükségeknek helyes összeegyeztetése által lehet kívánt célra jutni. Az egyesülés szabadság nélkül nem egyesülés, a szabadság egyesülés nélkül nem szabadság. Hasonló hangoknak egymás mellé tételéből nem lesz öszhang, erre különböző hangoknak egyesülése kívántatik. Különbéleség egyenetlenség nélkül, a lélek egysége a betűk különbélesége mellett, különbéleség a működésben, de ugyanazon ur, sok tag, de egy test — ez a kívánatos és lehetséges dolog.

Az idő közelg, midőn a mi dogmatikus egyházaink, formális egyházaink, érzelgősön kegyeskedő egyházaink és a hitvallásilag szabadelvű egyházak mindnyájan valamely jobb és nemesebb egyházban olvadnak fel. A mindenütt nyilvánuló elégedetlenség jelzi ezt. Ez a kovász hatása, mely a tömeget mozgatja. A protestáns országok Róma felé vonzódnak, de a róm. katolikus országok hasonlóképpen s tán még inkább vonzódnak a protestántismushoz. Az orthodoxia a szabad kereszténységre és a szabad kereszténység az orthodoxiára törekszik. Mindenik a maga ellentétét, kiegészítő részét keresi. Ez a mozgalom nagyobb szabadság és mélyebb élet felé irányul.